

ARTYKUŁY I ROZPRAWY

Historia i funkcja bibliotek

Józef Zając

ROZMIESZCZENIE PRZESTRZENNE PLACÓWEK BIBLIOTECZNYCH W ŚRODOWISKU WIELKOMIEJSKIM KRAKOWA

1.1. Zagadnienie bibliotek wielkomiejskich w Polsce rzadko stały się zasadniczym problemem badań naukowych czy przedmiotem refleksji publicystycznych środowiska bibliotekarskiego. W podejmowanych badaniach czytelnicznych, zainicjowanych w okresie międzywojennym przez tzw. szkołę warszawską, koncentrowano się głównie na "psychofizycznej stronie procesu czytania, wpływie różnych form życia na zainteresowania czytelniczne i intensywność korzystania z książki, oddziaływaniu tradycji kulturalnej na rozwój zainteresowań czytelnicznych"¹.

Uwaga badawcza wyspecjalizowanych placówek, ośrodków dydaktycznych i wiekowych bibliotek w Polsce Ludowej skupiała się na współczesnych uwarunkowaniach czytelnictwa jako procesu społecznego, ze szczególnym uwzględnieniem zjawisk wytwarzania i sprzedaży książek, zaopatrywania bibliotek i wykorzystania ich księgozbiorów przez czytelników² oraz pedagogicznej roli bibliotek i czytelnictwa w środowisku dziecięcym i młodzieżowym³. Te nurty refleksji badawczej wraz z kontynuacjami międzywojennych tradycji badań nad biopsychicznymi i technicznymi aspektami lektury⁴ oraz - coraz częstszymi próbami określenia roli książki i czytelnictwa z perspektywy socjologii literatury⁵ - preferują przede wszystkim książkę i procesy towarzyszące jej odbiorowi.

---

¹J. K o ł o d z i e j e k a: Biblioteka a świat współczesny. Wrocław 1973, s.93

²J. K ł o d z i e j e k a: Badanie Instytutu Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej nad książką, bibliotekami i czytelnictwem. "Rocznik Biblioteki Narodowej", R.5: 1969, s.364.

³M. W a l e n t y n o w i c z: Podstawy czytelnictwa powszechnego. Wrocław 1970, s.107.

⁴J. P i e r z e r: Czytanie i lektura, wyd.2, Katowice 1967.

⁵S. Z ó ł k i e w s k i: Kultura literacka 1918-1932. Warszawa 1973; J. S ł a w i Ń s k i: O dzisiejszych warunkach czytania (znawców) "Teksty" 1974, nr 3.

Biblioteka, jako instytucja organizująca bądź realizująca podstawowe procesy społecznego użytkowania dokumentów piśmienniczych, występuje rządziej, głównie w badaniach Instytutu Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej w latach sześćdziesiątych, a także w aktualnie realizowanych pracach⁶. Główna uwaga Instytutu skupiała się na obiegach społecznym książki na wsi, w małych miastach oraz w miejscowościach podlegających szybkim procesom uprzemysławiania i urbanizacji (np. Lubin). Dlatego problemy organizacyjne bibliotek takie, jak zaopatrzenie i struktura zbiorów, organizacja wolnego dostępu do półek, planowanie sieci, przestrzenne rozmieszczenie i zasięg oddziaływania placówek bibliotecznych rozważane były przeważnie z punktu widzenia bibliotek wiejskich i małomiastekskich.

Problemy czytelnictwa w wielkich miastach nie znalazły dotąd pełnego odzwierciedlenia w polskich badaniach naukowych, pomimo obserwowanego procesu uprzemysławiania i urbanizowania się naczynych miast i rozwoju socjologicznych analiz towarzyszących tym zjawiskom. Pierwszą - chyba jedyną - próbę teoretycznego ujęcia tych zagadnień podjęła Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy, która uczciła 50-lecie istnienia krajową konferencję bibliotekarską, zorganizowaną w dniach od 2 do 4 czerwca 1958 r. w Warszawie⁷. Program obrad skoncentrowano na aktualnych problemach czytelnictwa wielkich miast w Polsce. Teoretyczną płaszczyznę dyskusji stworzyły trzy referaty poświęcone określeniu: ludności wielkomiejskiej i jej potrzeb kulturalnych, roli książki w kształceniu nowoczesnego człowieka, podstawowych problemów organizacyjnych wielkomiejskich bibliotek publicznych w świetle doświadczeń Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy⁸.

Zagadnienia przestrzennego rozmieszczenia placówek w środowisku wielkomiejskim pojawiły się najpierw w piśmiennictwie bibliotekarskim w kontekście praktycznych prób organizacji sieci bibliotecznej w Łodzi i Warszawie. Istotą wspólnie kształtowanej wzorcowej koncepcji sieci bibliotek miastekskich, określonej w publikacjach Jana Augustyniaka⁹ i

---

⁶J. K o ł o d z i e s k a: Badania czytelnictwa, "Przegląd Księgarski i Wydawniczy", 1979, nr 2, s. 4, 5 i 13.

⁷Problemy czytelnictwa w wielkich miastach. Krajowa konferencja bibliotekarska w Warszawie (2-4 czerwca 1958), Warszawa 1960.

⁸Tamże, s. 27-38, 39-51, 52-64.

⁹J. A u g u s t y n i a k: Stan czytelnictwa w Łodzi. "Dziennik Zarządu m. Łodzi" 1921 nr 29 cyt. za: W. Włoczorek, Biblioteka Publiczna w Łodzi 1917-1957. Warszawa 1965, s. 39.

Faustyna Czerwijowskiego¹⁰, był postulat trzech typów bibliotek: Biblioteka Główna jako podstawowy punkt oparcia, biblioteki dzielnicowe oraz biblioteki - wypożyczalnie, działające pod wspólnym kierownictwem fachowym. Rozmieszczenie bibliotek na terenie miasta miało na celu "zapewnienie wszystkim mieszkańcom miasta łatwe korzystanie z książek"¹¹, zaś uytuowanie przestrzenne uzależnione zostało od norm zaludnienia. Według Czerwijowskiego biblioteka - wypożyczalnia miała przypadać na 20 000 mieszkańców Warszawy.

Założenia te autorowi słynnego "Memoriału w sprawie rozwoju czytelnictwa m. st. Warszawy za pośrednictwem bibliotek publicznych" dały podstawę do opracowania kilkustopniowego programu rozwoju sieci bibliotek Wielkiej Warszawy w latach 1935-1980. Pierwszy etap, obejmujący pierwsze dziesięciolecie, został ostatecznie skonkretyzowany i przedstawiony w formie schematu organizacyjnego i szkicu przestrzennego rozmieszczenia sieci bibliotecznej Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy według stanu na 1 IV 1936 r.¹²: Była to pierwsza polekowa propozycja przestrzennego rozmieszczenia placówek bibliotecznych w wielkim mieście, której realizację dramatycznie przerwała druga wojna światowa. Stała się jednak wzorem, do którego nawiązywali autorzy i realizatorzy dekretu o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi¹³.

Wśród publikacji powojennych, dotyczących zagadnień organizacyjnych sieci bibliotek publicznych przeważa ogólny punkt widzenia¹⁴. Pojawiają się jednak interesujące charakterystyki aktualnego stanu sieci bibliotek wielkomiejskich¹⁵, teoretyczne zasady planowania i postulowane programy rozwoju bibliotek m.in. w Warszawie, w Krakowie, w Gdyni, autorstwa zasłużonych organizatorów bibliotekarstwa jak: Franciszek Sedlaczek czy Józef Korpała, bądź specjaliści, inżyniera Janusza Kowalskiego, związanego z światową praktyką i teorią organizacyjną biblio-

---

¹⁰F. C z e r w i j o w s k i: Biblioteka Publiczna m.st.Warszawy stan na 1 V 1936 roku. Warszawa 1936.

¹¹Tamże s.6.

¹²Tamże szkic sytuacyjny

¹³J. K o ł o d z i e j s k a: Biblioteki publiczne. Główne kierunki rozwoju. Warszawa 1972, s.60

¹⁴J. K o w a ł s k i: Planowanie bibliotek powszechnych. Artykuł dyskusyjny. "Bibliotekarz" R.27: 1950 nr 9-10, s.132.

¹⁵R. P r z e ł a s k o w e k i: Miejska sieć biblioteczna Warszawy jej stan i potrzeby. "Bibliotekarz" R.3XVI, 1949, s.72-75; J. K o r p a ł a: Projekt bibliotecznej sieci miejskiej na przykładzie Krakowa. "Biuletyn Biblioteki Narodowej Instytutu Książki i Czytelnictwa". Warszawa 1958, nr 3; J. K o w a ł s k i: Planowanie sieci bibliotek powszechnych w miastach na przykładzie Gdyni, "Przegląd Biblioteczny" R.37: 1969, nr 14, s.217-242.

tek poprzez działalność profesjonalną w macierzystej Katedrze Urbanistyki i Planowania Regionalnego Politechniki Gdańskiej, jak i reprezentowanie SBP w Komitecie Budownictwa Bibliotecznego, Międzynarodowej Federacji Bibliotekarstwa (IFLA). Interesującą analizę wpływu rozmieszczenia przestrzennego bibliotek na ich zasięg społeczny w środowisku wiejskim opublikował Jerzy Maj¹⁶. Wykazane tam zależności mogą mieć swoje analogie w tej części środowiska wielkomiejskiego, które określa się mianem peryferyjnego.

Przedstawiony kontekst piśmienniczy stanowi zasadniczy punkt odniesienia do rozważań nad problemem rozmieszczenia przestrzennego placówek bibliotecznych w środowisku wielkomiejskim. Problem ten przedstawiony zostanie głównie w oparciu o doświadczenia Krakowa, ze względu nie tyle na zawężone możliwości analiz socjologiczno-strukturalnych układów urbanistycznych i kulturalnych innych miast, co z uwagi na trudno porównywalną specyfikę społeczno-kulturową i gospodarczo-urbanistyczną miasta o wielowiekowym dorobku historycznym, kulturowym i architektonicznym, ocalałym w całości z pożogi wojennej; ośrodka znaczącej aktywności naukowej, artystycznej i nowoczesnej dynamiki przemysłowo-urbanistycznej. Warto - sędzę - spojrzeć z bliska, na zjawiska społeczne, kulturalne i organizacyjne, uwarunkowane tą specyfiką, jako na punkt wyjścia do pogłębionych badań socjologii czytelnictwa środowisk wielkomiejskich w Polsce Ludowej, niezbędnych z uwagi na dokonywujące się procesy urbanizacyjne, zwiększające z roku na rok liczbę ludności zamieszkałej w dużych aglomeracjach miejskich.

1.2. Historycy miast stwierdzają, że układy przestrzenne wielkich aglomeracji przybierały i przybierają różne kształty i rozpiętości w zależności od warunków geograficznych, ekonomicznych, społecznych, politycznych i historycznych. Ich ilustracją mają być starogreckie osady "polis", średniowieczne szachownicowe układy osadnicze, skupione wokół rynku, renesansowe miasta rezydencjonalne, osiemnastowieczne rozwiązania urbanistyczne, oparte o linie perspektywiczne lub schematyczne siatki przecinających się pod kątem prostym ulic, żywiłkwa zabudowa dziewiętnastowiecznych miast kapitalistycznych i nowoczesne koncepcje "miast liniowych", "miast ogrodów", "miast przemysłowych"¹⁷, aż do przyszłościowych urbanizacji satelitarnych czy miast-galaktyk.

---

¹⁶J. Maj: Zasięg obsługi bezpośredniej biblioteki gromadzkiej. Próba definicji i pomiaru. "Rocznik Biblioteki Narodowej" R.2, 1966 s.31-51. Zob. też: Modele sieci bibliotek publicznych na wsi na tle struktury osadniczej. Warszawa 1976.

¹⁷Miasto. Wielka Encyklopedia Powszechna PWN. T.7. Warszawa 1966 s.250-255.

Szczególną cechą tych układów, odróżniających wielkie miasta od rozciągłości przestrzennej małych miast i wsi jest - zdaniem socjologów:

- a) wykształcone społeczne centrum;
- b) prestiżowo - funkcjonalne zróżnicowanie architektury;
- c) silne zróżnicowanie i duże możliwości rozwoju przestrzeni społecznej;
- d) ponadlokalne funkcje pełnione w stosunku do określonego terytorium¹⁸.

Socjologów kultury interesuje szczególnie wpływ zróżnicowań przestrzennych na układy społeczne mieszkańców, ich świadomość i potrzeby kulturalne. Terytorialne skupienie wielkiej ilości ludzi - w przeświadczeniu P. Rybickiego¹⁹ - niesie za sobą konieczność organizacji życia, z daleko posuniętą specjalizacją zawodowego zinstytucjonalizowania, których konsekwencją jest duże uzależnienie od usług innych, depersonalizacja stosunków społecznych, urzeczowienie kontaktów między ludźmi. Zaś nadmierne podporządkowanie zagospodarowania przestrzennego podziałom klasowym lub grupowym, znane z procesów urbanizacyjnych XIX w. jako dzielnice bogatej burżuazji ("city"), robotników lub biedoty, czy współczesne podziały stratyfikacyjne (osiedla willowe, domków jednorodzinnych itp.) - stanowią główne źródła procesów dezintegracji i alienacji, które przedstawił wyraziście Engels w pierwszej analizie socjologicznej wielkomięjskiego środowiska społecznego Londynu²⁰.

Tym ujemnym zjawiskom w rozwoju wspólnot wielkomięjskich miały przeciwdziałać nowe rozwiązania urbanistyczne, oparte o ideę jednostki sąsiedzkiej. Podstawową jednak rolę w przygotowaniu człowieka do udziału w życiu wielkomięjskiej społeczności przypisuje się instytucjom kultury. Jednym z takich narzędzi przysposabiania do życia jest książka, w której odbija się przeszłość i teraźniejszość życia, to co jest urzeczywistnieniem i to co jest twórczą możliwością²¹.

Jeżeli książka ma spełniać rolę antidotum na procesy frustracyjne, wynikające z wielkomięjskich uwarunkowań życia, jeżeli ma przyspo-

---

¹⁸A. W a l l i e: Socjologia wielkiego miasta. Warszawa 1967, s.148.

¹⁹P. R y b i c k i: Ludność wielkomięjska i jej potrzeby kulturalne. w: Problemy czytelnictwa w wielkich miastach, op.cit. s.27-36.

²⁰F. E n g e l s: Położenie klasy robotniczej w Anglii. Warszawa 1952, s.68.

²¹P. R y b i c k i: op. cit. s.38.

sabiać ludzi do życia we współczesności przez ułatwienie kontaktu z dorobkiem cywilizacyjnym ludzkości przeszłości i ze zróżnicowanymi formami współczesnej i społecznej świadomości, jeśli ma pomagać w określeniu istoty i sensu istnienia, musi mieć odpowiednie warunki obiegu, właściwie nastawionego na odbiór czytelnika i sprawne pośrednictwo bibliotekarza.

1.3. Jak przygotowane są do tej roli biblioteki miasta Krakowa? Kraków jest miastem, którego rozwój urbanistyczno-demograficzny, zasięg przestrzenny, a nade wszystko ponadlokalne funkcje artystyczno-kulturalne, konstytuują typowe cechy wielkomiejskie. Obszar miasta w ciągu XIX stulecia zwiększył się blisko pięciokrotnie (z 6,88 km² w 1810 do 34 km² w 1910) zaś w ciągu 65 lat XX wieku blisko dziesięciokrotnie (z 34 km² w 1910 r. do 322 km² w 1975 r.- tab.1).

Podobną dynamikę wzrostu wykazuje liczba ludności w dziewiętnastowiecznym Krakowie (z 25 000 w 1810 r. do 138 000 w 1910 r.), a 4-krotnie w latach 1910-1980 r. Prognozy rozwojowe na najbliższe dziesięciolecie przewidują wzrost ludności krakowskiej aglomeracji miejskiej do 900 000 mieszkańców²².

W przestrzennym rozmieszczeniu zabudowy nastąpiły dość istotne zmiany. Historycznie ukształtowane centrum (w obrębie Plant) o zwartej zabudowie zabytkowej z przyległymi osiedlami: Nowy Świat, Piasek, Wesoła, Stradom i Kazimierz, utrzymuje nadal dotychczasowe funkcje: mieszkaniowo-usługową, administracyjną i naukowo-kulturalną. W 1975 roku poszerzone o obszar Grzegórzek - dawnej dzielnicy mieszkalno-przemysłowej, tworzy administracyjną dzielnicę Śródmieście o powierzchni 18,3 km², zamieszkałą przez 171 000 mieszkańców. Północno-wschodnią część krakowskiego zespołu miejskiego stanowi Nowa Huta, rozciągająca się na obszarze 106,9 km², dzielnica o nowej zabudowie i 214 000 mieszkańców z kompleksem przemysłowym kombinatu metalurgicznego Huty im. Lenina. Po przeciwnej stronie, w północno-zachodniej części aglomeracji miejskiej rozciąga się dzielnica administracyjna Krowodrza o powierzchni 67,2 km², zamieszkała przez 163 000 mieszkańców. Jest to obszar o dużym zróżnicowaniu: obok osiedli silnie zurbanizowanych (Bronowice, Krowodrza, Azory, Widok, Półwieś Zwierzyniec) są także osiedla mieszkaniowe o luźnej zabudowie (część Woli Justowskiej oraz Bielany, Mydlniki), w części willowej (Wola Justowska) z rozległymi terenami zielonymi (Błonie, Las Wolski).

---

²² Aglomeracja Krakowska. Plan zagospodarowania przestrzennego na okres perspektywiczny, w granicach województwa miejskiego krakowskiego. Synteza. Kraków 1977 (maszynopis do użytku wewnętrznego).

Południową część zespołu miejskiego zajmuje najrozleglejsza obszarowo dzielnica, rozciągająca się na obszarze 128,8 km², która liczy 165 560 mieszkańców. Jest to dzielnica słabiej zurbanizowana, z obszarami o zabudowie zwartej (Podgórze, Dębniki) przemysłowej oraz wyspecjalizowanymi kompleksami szpitalnymi (Kobierzyn, Prokocim Nowy, Swoszowice) i licznymi osiedlami o charakterze wiejskim. Charakterystyczny dla Krakowa układ pierścieniowo-promienisty, ukształtowany w ciągu wieków w oparciu o zarysy średniowiecznych murów obronnych (Plany) i dziewiętnastowiecznych fortów austriackich (druga obwodnica), poprzecinany promienistymi ulicami wylotowymi z szachownicowego Rynku, staje się coraz bardziej układem wewnętrznym Śródmieścia.

W realizowanej współcześnie i przewidywanej na najbliższe dziesięciolecie zabudowie przestrzennej Krakowskiego Zespołu Miejskiego, kształtuje się wyraźnie nowy układ, zbliżający się do rusztowego²³. Tworzą go dwa podstawowe pasma intensywnej zabudowy wzdłuż północnych wzniesień (Krzesławice, Mistrzejowice, Lotnisko, Prądnik, Krowodrza, Azory, Bronowice, Tonie) i południowej, górnej terasy Wisły (Niepołomice, Wieliczka, Nowy Bieżanów, Prokocim, Wola Duchacka, Kobierzyn, Skawina). Dotychczasowa oś północ-południe (Kleparz, Kraków, Stradom, Kazimierz, Podgórze) zmieniła się na kierunek wschód-zachód. Planowana sieć komunikacyjna z autostradą od północy i drogą szybkiego ruchu na południu oraz ich połączenia wraz linią Wisły stworzą podstawę nowego układu przestrzennego miasta z 6 zespołami mieszkalno-administracyjnymi o potencjale demograficznym przewidywanym na około 100-120 lub 150-180 tys. mieszkańców każdy. Zmiany te dotyczą także bardzo istotnego wydłużania się odległości od centrum miasta.

W układzie, przyjmowanym za podstawę pierwszego projektu bibliotecznej sieci miejskiej w opracowaniu doc. dr J. Korpały²⁴, średnia odległość od centrum miasta (Rynek) wynosiła dla Krakowa 2,40 km a dla Nowej Huty - 7,65 km. Zaś 35% ludności mieszkało w odległości o 20 minut od Rynku, natomiast 40% w odległości 0,5-1 godz. od Rynku. Dwadzieścia dwa lata później sytuacja zmieniła się radykalnie: średnia odległość od centrum zwiększyła się do 5 km, a dla Nowej Huty do 9,5km, zaś odsetek ludności zamieszkałej w odległości o 20 minut od Rynku zmniejszyła się do 27%, a liczba mieszkających w odległości 0,5-1 godziny zmalała do 33,9%, co świadczy, że ilość mieszkańców Krakowa, zamieszkałych o ponad 1 km od centrum wzrosła o 14% (z 25 do 39,1%). Do liczby tej trzeba dodać około 150 000 mieszkańców (czyli 16,6%)

---

²⁴ Cytowany projekt bibliotecznej sieci miejskiej, zob. przypis 15, s.4.

osiedli przewidywanych do budowy w latach 1981-1990, położonych w odległości ponad 7 km od centrum, co spowoduje, że ponad 55% mieszkańców rozbudowanego Krakowa znajdzie się w odległości większej niż 1 godzina drogi od centrum*.

Problem ten pozostaje w ścisłym związku z dotychczasowym układem przestrzennym kultury i z rozmieszczeniem sieci bibliotek na obszarze miasta. Załączony wykaz krakowskich instytucji i organizacji tworzących i upowszechniających kulturę, w podziale na dzielnice (zob. tab.2) ilustruje dość wyraziście rozbieżności między historycznie ukształtowanym centrum kulturowym śródmieścia, a pozostałymi dzielnicami. Najmniejsza pod względem obszaru (5,7% powierzchni), licząca tylko 24% mieszkańców miasta, jednostka administracyjna koncentruje od 75 do 100% teatrów, muzeów, instytucji muzycznych, wydawniczych, związków twórczych i stowarzyszeń kulturalnych.

Pozostałe jednostki urbanistyczno-administracyjne dysponują nie-licznymi instytucjami tego typu. Instytucjami kultury dostępnymi bezpośrednio mieszkańcom osiedli odleglejszych od śródmieścia Krakowa są tradycyjnie: kina, domy kultury i kluby a przede wszystkim biblioteki publiczne. W tej sytuacji stają się one często jedynymi instytucjami, zapewniającymi dostęp do lektury, rozbudzającymi i zaspokajającymi różnorodne potrzeby kulturalne mieszkańców tych osiedli. Ich stan liczbowy, zasobność, a zwłaszcza zasięg oddziaływania i rozmieszczenie przestrzenne (zob. szkic sytuacyjny), nie nadążają jednak za potrzebami współczesności i budzą niepokój o przyszłość. Dlaczego?

W założeniach projektowych bibliotecznej sieci miejskiej na lata 1956-1970 doc. dr J. Korpała przewidywał, że dla zapewnienia obsługi czytelniczej mieszkańców w i e l k i e g o Krakowa niezbędne jest zorganizowanie 3-4 bibliotek dzielnicowych i 34 bibliotek filialnych oraz 6 do 8 filii w Nowej Hucie²⁵.

Była to koncepcja trzystopniowej sieci z Biblioteką Główną jako centralnym ogniwem zarządzania siecią bibliotek w mieście, biblioteką dzielnicową, pełniącą rolę administracyjno-koordynacyjną wobec sieci bibliotek w dzielnicy, łączoną z funkcjami usługowymi wobec rejonu, oraz zespół biblioteczny typu uniwersalnego tj. "wypożyczalnię dla dorosłych z oddzielnym stoiskiem dla młodzieży oraz oddzielną wypożyczalnię wraz z czytelnią dla dzieci jako oddział tejże placówki, lub też dwie oddzielne placówki biblioteczne"²⁶.

---

*Sieć drugą zwiączyła się w Krakowie w latach ostatnich o100%, tabor komunikacyjny wzrósł nieznacznie, co stwarza ogromne trudności w dojeździe mieszkańców odległych osiedli do pracy.

²⁵Tamże, s.16 i nast.

²⁶Tamże, s.5.

Zasobność zbiorów miała się kształtować w granicach wskaźnika 1 wol. na mieszkańca. Podstawą układu przestrzennego stał się istniejący wówczas stan zabudowy osiedlowej z aktualnym podziałem administracyjnym na dzielnice i miasto jako całość w przewidywanej perspektywie rozwojowej do 1970 r., zakładając zwiększenie powierzchni do 230 km² i wzrost ludności do 600 000. Podstawowymi kryteriami rozmieszczenia poszczególnych ogniw systemu stały się: jednostka mieszkaniowa o przyjętej przeciętnej liczbie mieszkańców od 10 do 15 000, z założeniem pozyskania 8-10% z nich na czytelników, maksymalna ilość obsługiwanych czytelników do 2 000 osób i optymalny promień drogi do bibliotek od 300 do 1 000 m.

W założeniach tych można odnaleźć elementy zarówno koncepcji Czerwijowskiego (trzyetapowa struktura funkcjonalna, liczba mieszkańców obsługiwanej rejonu jako podstawa planowania bibliotek, zasada równomierności dostępu do lektury) i praktycznych rozwiązań w Łodzi i w Warszawie²⁷. Przede wszystkim jednak wykorzystane zostały teoretyczne zasady planowania sieci bibliotek powszechnych, ogłoszone w artykule dyskusyjnym inżyniera Janusza Kowalskiego (jednostka mieszkaniowa jako podstawa planowania zasadniczych ogniw sieci i optymalny promień zasięgu²⁸. Do oryginalnych uzupełnień autora można zaliczyć ściślejsze określenie agend zespołu bibliotecznego, wyodrębnienie stoiska dla młodzieży, określenia wielkości biblioteki dzielnicowej (ok. 2 000 m²). Tak pomyślana sieć placówek miała być uzupełniana punktami bibliotecznymi we wszystkich osiedlach typu lokalnego (wiejskiego) i wypowych osiedli o luźnej zabudowie.

Projekt, przyjęty za podstawę lokalizacji i punkt wyjścia do technicznych rozwiązań użytkowych, wykazuje cechy charakterystyczne dla pierwszego okresu rozwoju bibliotekarstwa w Polsce, kiedy to podstawowym problemem było zorganizowanie demokratycznego, powszechnego i sprawnego dostępu do lektury, zaspokojenie głodu książki, spowodowanego ogromnymi stratami wojennymi i nową sytuacją wewnętrzną, powstałą w wyniku przemian społecznych, spopularyzowania form piśmienniczych ułatwiających zrozumienie zachodzących przemian, określenie miejsca i roli pojedynczych ludzi oraz grup społecznych w teraźniejszości i w przyszłości.

Dlatego uwaga autora skupiła się na określeniu ilości placówek, ich rozmieszczeniu w środowisku, zasobności zbiorów i ich dostępności (promień oddziaływania) z nastawieniem się głównie na duże osiedla ja-

---

²⁷ P r z e ł a s k o w s k i: Miejska sieć biblioteczna Warszawy, jej stan i potrzeby. "Bibliotekarz" 1949 s.72-75.

²⁸ J. K o w a ł e k i: op. cit. s.133-135.

ko pierwszoplanowe obszary działalności bibliotek w mieście. I były to założenia słuszne.

Dwanaście lat realizacji przyniosło rezultaty ilościowe przekraczające znacznie przewidywania: w 1970 roku na obszarze Krakowa działało już 65 bibliotek i 60 punktów, zbiory osiągnęły 889056 wol., tj. 47 wol. na 100 mieszkańców czyli znacznie powyżej planowanego wskaźnika, a liczba czytelników zbliżyła się do 100 000, co oznaczało podwojenie zakładanego wskaźnika zasięgu (z 8 na 16%). Mimo tych osiągnięć stan sieci w roku 1970 nie zadowalał. Blisko 50% placówek Miejskiej Biblioteki Publicznej - czytamy w analizie²⁹ - to nadal jedno-działowe wypożyczalnie dla dorosłych lub dzieci, a nie "Kompleksowy zespół z wypożyczalniami dla dorosłych" wraz z oddzielnym księgozbiorem dla młodzieży oraz oddzielne wypożyczalnie dla dzieci i czytelnia jak przewidywała uchwała Rady Narodowej m. Krakowa, wytyczająca plan rozwoju życia kulturalnego w Krakowie na lata 1966-1985. Udało się zrealizować zasadę, że rejony zamieszkałe przez 2 500-5 000 mieszkańców obsługiwane są przez punkty biblioteczne, a osiedla od 5 000 do 15 000 i więcej mieszkańców przez filie biblioteczne, ale nie są to filie o przewidywanych możliwościach obsługi, wielostronnych potrzeb czytelniczych mieszkańców.

Już wtedy, analizując strukturę organizacyjną i układ przestrzenny sieci bibliotek, wskazywano na nierównomierne rozmieszczenie placówek poza śródmieściem: w dzielnicy Krowodrza sygnalizowano brak bibliotek w czterech dużych jednostkach mieszkalnych o kilkunastu tysiącach mieszkańców oraz w pięciu osiedlach peryferyjnych: W Nowej Hucie wskazywano na nienadążanie rozwoju budownictwa za rozwojem nowych osiedli, (np. Lotnisko, Mistrzejowice, Bieńczyce) obejmowanie działalnością istniejących filii mieszkańców osiedli starszych, pominięcie obsługą osiedli o rozproszonym budownictwie. W poszerzonej obszarowo dzielnicy Podgórze i zwiększającej się liczbie ludności sygnalizowano wręcz stan kryzysowy. W szczegółowej analizie uwarunkowań dostępu do lektury mieszkańców osiedli peryferyjnych miasta Krakowa zwrócono uwagę na zagadnienie geografii placówek udostępniania³⁰. Już wtedy 95% filii i 67% punktów bibliotecznych działało w osiedlach śródmiejskich lub w zespołach urbanistycznych o zwartej zabudowie. Na blisko 50 ówczesnych osiedli peryferyjnych przypadało zaledwie 5

²⁹ Analiza sieci bibliotek publicznych w Krakowie. Kraków 1973, s.4.

³⁰ J. Z a j ą c: O szerszy dostęp do lektury mieszkańców osiedli peryferyjnych miasta Krakowa. "Próby". Zeszyt specjalny. Kraków 1973, s.9-14.

fili i 20 punktów bibliotecznych o niskim stopniu wyposażenia i niskiej dynamice rozwoju (4% korzystających, 1,3 wypożyczenia na mieszkańca spadające nawet do 0,17).

Niepokoje te stanowiły wyraz nowej sytuacji w rozwoju bibliotek publicznych, którego prawną podstawą stała się ustawa o bibliotekach z 9 kwietnia 1968 roku, określająca funkcje bibliotek jako służbę "rozwojowi nauki, kultury i gospodarki narodowej oraz socjalistycznemu wychowaniu". Obok problemu organizacji dostępu do lektury, odpowiedniej zasobności i popularyzacji zbiorów, zwłaszcza w nowo wznoszonych osiedlach, pojawiły się nowe zagadnienia: optymalne wielkości placówek, typ ich powiązań funkcjonalnych, model zbiorów i jego odpowiedniość do potrzeb środowiska, formy organizacji obiegu źródeł (wolny dostęp, czytelnie, wypożyczalnie międzybiblioteczne), system powiązań organizacyjnych i przepływ informacji, typ działalności popularyzacyjnej w służbie czytelnictwa.

Uwzględniając nowe kierunki działalności bibliotek i sytuację placówek wówczas działających w Krakowie, dokonano weryfikacji dotychczasowego planu rozwoju sieci bibliotek z przedłużeniem perspektywy realizacyjnej na lata 1971-1985. Podstawą planowania było kolejne poszerzenie granic zwiększające obszar zainwestowania do 325 km², a liczbę mieszkańców do 750 tysięcy (w perspektywie 1990 r. do 900 tysięcy), oraz zmiana układu administracyjnego 6 na 4 dzielnice. Potrzeby docelowe określone zwiększonymi wskaźnikami zasobności zbiorów do 2 wol. na 1 mieszkańca oraz wielkości placówek od 30-40 m² na 1 000 mieszkańców.

Założenia układu przestrzennego nie uległy zasadniczym zmianom: podstawowym ogniwem sieci została nadal wielooddziałowa i wielofunkcyjna filia o modelu uniwersalnym z 2-3 wypożyczalniami i czytelniami obsługującymi mieszkańców w typowych grupach wiekowych: dzieci, młodzież, dorośli. Przewidując zróżnicowanie i podnoszenie się poziomu wymagań, wprowadzono do programu - obok wypożyczalni i czytelni materiałów graficznych - także informatoria i czytelnie fonograficzno-wizualne.

Geografię placówek oparto na tych samych, co poprzednio, wyznacznikach: jednostki mieszkaniowej i optymalnego promienia zasięgu 400-600 m. Główną uwagę skupiono na zaplanowaniu niezbędnej ilości i jakości bibliotek dla mieszkańców osiedli zwartych (od 5 000 mieszkańców wzwyż), jednostek administracyjno-koordynacyjnych i usługowych w dzielnicach oraz zapewnieniu odpowiednich warunków lokalowych Biblioteki Głównej. Problem obsługi czytelniczej mieszkańców mniejszych osiedli o rozproszonym osiednictwie typu małowiejskiego i wiejskiego nie zna-

laż zdecydowanego rozwiązania: zarysowująca się społeczna deprecjacja punktów bibliotecznych z jednej strony i trudności materialno-techniczne z utrzymaniem bibliobusu, spowodowały zagadnienie obsługi małych osiedli miejskich w Krakowie na drugi, a nawet i trzeci plan różnych rozwiązań.

Drugie dziesięciolecie kształtowania planów i praktycznych prób realizacji sieci bibliotek w środowisku wielkomiejskim Krakowa zamknięte zostało następującym bilansem:

Ukształtowany został podstawowy trójstopniowy model organizacyjno-funkcjonalny sieci bibliotecznej, oparty na historycznie ukształtowanych układach osiedlowych, nowo planowanych jednostkach mieszkaniowych dostosowany do aktualnego podziału administracyjnego.

Podstawową jednostką tego systemu stała się biblioteka osiedlowa, wielofunkcyjna: 2-3 wypożyczalnie, 2 czytelnie, w większych informatoria, gabinety lub stanowiska prześłuchań fonicznych i wykorzystania materiałów audiowizualnych, albo zespół odrębnie działających wypożyczalni specjalistycznych, zlokalizowanych w osiedlu. Dla jednostek tych jako modelowe zaplanowane zostały lokale o powierzchni 350-500 m² dla osiedli zamieszkałych przez 10-15 000 mieszkańców. Dla osiedli większych, liczących niekiedy do 40 000 mieszkańców (np. Prokocim Nowy, Biańczyce, Mistrzejowice, Prądnik Czerwony, Tonie), przyjęto rozwiązanie dopełniających się placówek filialnych z funkcją ponad osiedlową jednej z nich. Wśród 61 bibliotek filialnych, działających obecnie, organizację zbliżoną do modelowej ma zaledwie 5. Pozostałe to biblioteki filialne najczęściej dwuoddziałowe, bądź uniwersalne, których pomieszczenia określa się jako dobre (14 tj. 20%), przeciętnie (22 tj. 31,4%) a 34 nieodpowiednie (48,6%). Szczególnym brakiem bibliotek wielkomiejskich Krakowa jest niedobór czyteln.

W ostatnich latach powstały 2 biblioteki dzielnicowe: Podgórze, Krowodrza, które - wraz z istniejącą od 30 lat Biblioteką Dzielnicową w Nowej Hucie - tworzą drugi, wyższy stopień organizacji sieci, odpowiadający podziałowi administracyjnemu. W śródmieściu funkcje dzielnicowej biblioteki spełnia Biblioteka Główna. Pomimo usilnych starań nie udało się zapewnić odpowiednich pomieszczeń i niezbędnej kadry, zabezpieczających pełną organizację bibliotek drugiego szczebla jako jednostek koordynacyjno-administracyjnych i instrukcyjno-metodycznych oraz placówek usług czytelnicznych wyższego rzędu (informacja, czytelnictwo popularnonaukowe, społeczno-polityczne i opracowania z różnych dziedzin wiedzy). Wszystkie trzy biblioteki dzielnicowe działają w lokalach tymczasowych.

Biblioteka Główna, jako ogniwo centralne zarządzania siecią miej-

ską, a od 1975 roku także wojewódzką, główna księżnica miasta ogólnie dostępna, ośrodek informacji regionalnej i źródło lektury dla pracowników naukowych, studentów, twórców i działaczy kultury, kadry inżynierjno-technicznej oraz administracyjnej środowiska, została wyposażona w zbiory, sprzęt specjalistyczny (urządzenia małej poligrafii, teleks) i włączona w realizowany obecnie system informacji regionalnej "KRAKUS"³¹.

W latach 1974-75 powstała koncepcja nowego układu przestrzennego aglomeracji Krakowskiej, z nowym podziałem na strefy i obszary funkcjonalne oraz jednostki strukturalne, w części tylko pokrywające się z dotychczasowym podziałem administracyjnym. W oparciu o tę koncepcję dokonano kolejnej analizy przestrzennego rozmieszczenia bibliotek publicznych miasta Krakowa według stanu aktualnego i w perspektywie najbliższego piętnastolecia. Załączony szkic sytuacyjny i tabele (3A-F) dają podstawę do pesymistycznych wniosków.

W założonym układzie przestrzennym sieć bibliotek ma cechy kompletności tylko w osiedlach śródmiejskich (zob. szkic syt. i tab. 3A). W 26 jednostkach tej dzielnicy, przewidywanych dla blisko 156 tysięcy mieszkańców (planowe rozgęszczenie), działają 32 biblioteki filialne o pow. 2238 m² oraz Biblioteka Główna - dysponujące zbiorami ponad półmilionowymi, co daje przeciętną ponad 2 wol. na mieszkańca. Tylko 5 jednostek zamieszkałych łącznie przez około 50 tysięcy mieszkańców nie dysponuje własnymi bibliotekami filialnymi, ale objęte są zasięgiem działania pobliskich placówek, których odległość nie przekracza 0,6 km. Biorąc pod uwagę fakt, że w osiedlach tych zlokalizowanych jest ponadto 7 bibliotek związkowych, 10 naukowych (zob. tabela 2) i wiele szkolnych można śmiało stwierdzić, że układ przestrzenny i zasobność informacyjna bibliotek tego rejonu zbliża się do optymalnej.

Gorzej kształtuje się sytuacja w rejonach odleglejszych od centrum miasta. Wskazują na to dane statystyczne (zob. tabela 3B-F) oraz szkic sytuacyjny (2). W zespołach osiedlowych Nowej Huty, przewidywanych w przyszłości dla blisko 250 tysięcy mieszkańców, działa 9 bibliotek publicznych, wspomaganych przez 5 bibliotek związkowych. Zasobność zbiorów bibliotek w tej dzielnicy jest niewysoka, bo wynosi niewiele ponad 1,1 wol. na mieszkańca. Są to placówki skupione głównie w starszych osiedlach mieszkaniowych. Nowo wzniesione osiedla jak Bohaterów Września i Piastów w Mistrzejowicach czy Jagiellońskie, Kazimierzowskie w Bieńczycach, XX-lecia PRL, Niepodległości, Kościuszkowskie oraz os. na Lotniku - pozostają poza bezpośrednim kręgiem oddziaływania

---

³¹Krakus. Informator. Kraków 1976.

bibliotek. Planowane do realizacji 8 nowych placówek od 5 lat pozostaje w sferze projektów. Brak placówek samodzielnych czy choćby punktów bibliotecznych w osiedlach wiejskich, leżących na obszarze administracyjnym - dzielnicy Nowa Huta (np. Wolica, Przylasek, Branice, Kościelniki, Łuczanowice, Wadów i inne), łącznie 20 osiedli mieszkaniowych, liczących po 300 do 1 500 mieszkańców, obsługiwanych jest bądź przez punkty biblioteczne bądź zupełnie pozbawionych dostępu do książki.

W planowanym zespole mieszkaniowym Bronowice, o liczbie ludności przewidywanej w granicach 140 tysięcy, działa obecnie 17 placówek, dysponują one 160 tysiącami wol., co daje wskaźnik zasobności zbliżony do nowohuckiego. I tam - podobnie jak w Nowej Hucie - placówki biblioteczne skupione są głównie w osiedlach dużych o zwartej zabudowie, zrealizowanych przed 10 laty lub wcześniej. Brakuje placówek w kilku nowych osiedlach (Prądnik Biały, Rydła, Wrocławska Południe). W nowo zrealizowanych osiedlach biblioteki zlokalizowane zostały w pomieszczeniach zastępczych (Azory, Widok). Sześć osiedli o liczbie ludności powyżej 2 000 nie posiada placówek bibliotecznych.

Dramatyczna jest sytuacja najrozleglejszej dzielnicy Podgórze, przewidzianej do rozbudowy na trzy dzielnice administracyjne, po około 100 tysięcy mieszkańców każda: Nowa Wieliczka, Kurdwanów, Skotniki wraz ze Skawiną. Stan obecny bibliotek działających na tym obszarze jest krytyczny (zob. tabele 2D,E,F). Z dziesięciu placówek działających na tym obszarze tylko trzy mają lokale i zasoby, które można określić jako wystarczające do obsługi mieszkańców osiedli: Na Kozłowie (164 m², 17 tys. wol.), Szkolna (80 m² 8 tys. wol.), Żywiecka (30 m² 8 tys. wol.).

Łączna liczba zbiorów nie przekracza 55 tys. wol., co daje przeciętną 0,5 wol. na mieszkańca. Sześć osiedli nowo zbudowanych lub finalizujących budowę, o liczbie mieszkańców od 5 tys. do 16-20 tys. i więcej, oraz 39 osiedli typu wiejskiego jest pozbawionych dostępu do lektury. Przypuszczenie, że pracownicy osiedli peryferyjnych korzystają z konieczności z usług bibliotek éródmiejskich znalazło tylko w części potwierdzenie. Przeprowadzony sondaż zasięgu działalności bibliotek publicznych wykazuje, że mieszkańcy osiedli korzystają tylko w miejscu zamieszkania lub w pracy, w odległości nie większej niż teoretycznie obliczany promień zasięgu (do 600 m); w sporadycznych przypadkach jedynie stwierdzono przejazdy do odleglejszych bibliotek. Dotyczyły one głównie osób przenoszących się na nowe osiedla, pozbawione bibliotek lub uczniów, wędrujących za lekturą do bibliotek zasobniejszych przy trasach komunikacyjnych lub dysponujących telefoniczną informacją. Skala potrzeb do roku 1990 określa czterokrotny wzrost

powierzchni użytkowej bibliotek i ponad 100-procentowy wzrost zbiorów (o blisko 1 milion woluminów). Aktualnie sytuacja gospodarcza przekreśla realność pełnej realizacji planów.

Wraz z rozwojem ilościowym i przestrzennym rozmieszczeniem sieci bibliotek zmieniał się także system zarządzania siecią: zdecentralizowany został zakup i opracowanie zbiorów, administracja i zarządzanie zasobami i ludźmi. Biblioteka Główna utrzymała statutowe funkcje inspirowo-koordynacyjne w zakresie planowania sieci, doboru zbiorów, nadzoru nad działalnością czytelnictwa, doskonalenia zawodowego.

Model zbiorów, oparty na uniwersalnym wzorcu humanistyczno-oświatowym, konkretyzuje się - w zależności od uwarunkowań obiektywnych i subiektywnych w typach;

- a) zbioru dla dorosłych: literatura piękna 60%,
literatura niebeletrystyczna 40%
- b) zbiory dla dzieci: literatura piękna 66%,
literatura niebeletrystyczna 34%
- c) zbiory uniwersalne: literatura piękna 40%,
literatura dziecięca 25%,
literatura niebeletrystyczna 35%.

Przy obecnych trudnościach rynkowych i finansowych problemem staje się nie tylko odpowiednie kształtowanie struktury, ale i zasobności zbiorów, zgromadzonych z reguły po 1 egzemplarzu, na który często czytelnik wyczeka miesiącami. Nie ukształtowały się jeszcze wzorce strukturalne typowe dla określonych środowisk lub specjalne zainteresowania uwarunkowane miejscem zamieszkania. Poza biblioterapię i zbiorami społeczno-politycznymi oraz wyraźnie określonym zainteresowaniem i książką współczesną nie stwierdzono szczególnych preferencji mieszkańców np. Nowej Huty czy domów studenckich, mimo podjętych prób specjalizacji księgozbiorów.

Udostępnianie na miejscu ograniczane jest małą ilością czytelników i brakiem tradycji. Czytelnicy w osiedlach notują o wiele mniejsze obciążenia od czytelników Biblioteki Głównej czy KDK (141 odwiedzin i 229 wypożyczeń w roku na 1 miejsce w czytelniach osiedlowych w porównaniu z 691 do 827 odwiedzin i 1317 do 1726 wypożyczeń na jedno miejsce w czytelniach Biblioteki Głównej). Brak obiektywnego sprawdzianu rzeczywistych przyczyn tego zjawiska.

Wypożyczanie międzybiblioteczne realizowane jest jedynie w Bibliotece Główniej, czytelnicy filii nie uczestniczą w nim na miejscu. Nie ukształtował się jeszcze zwyczaj korzystania z wypożyczania źródeł pośrednich (odblitek kserograficznych) dla czytelników filii mimo potencjalnych możliwości. Potrzeby w tym zakresie nie zostały jeszcze

rozeznane. Pilnego rozwiązania domaga się sprawa obsługi bibliobusowej lub unowocześnionych form działania punktów bibliotecznych, opartych o zawodowe placówki kultury lub oświaty i ich kadre fachowe, co powinno przyspieszyć rozwiązanie zaniedbanej dotąd obsługi czytelniczej kilkudziesięciu małych osad rozproszonych na obrzeżu zwartej zabudowy.

Informacyjna działalność filii, oparta o systematycznie gromadzone źródła i dokumenty pomocnicze, wykazuje znaczny dynamizm rozwojowy. Różnicuje się stosunek czytelników do metod i form oddziaływania kulturalnego. Maleje zainteresowanie spotkaniami autorskimi i większymi imprezami w placówkach śródmiejskich, preferowane są kameralne formy kontaktów: bezpośrednie spotkania tematyczne, przeglądy nowości i pogadanki w gronach przyjaciół bibliotek.

2.1. Przedstawiony obraz zmian w przestrzennej rozbudowie miasta Krakowa i prób optymalizacji rozmieszczenia sieci bibliotek, zapewniającej równomierny dostęp do lektury wszystkich mieszkańców wielkomiejskiego środowiska w Krakowie, wykazuje charakterystyczne dysproporcje:

a) rozwój urbanistyczno-przestrzenny miasta i towarzyszące mu przemieszczenia demograficzno-społeczne wyprzedzają znacznie realizację inwestycji usługowych w zakresie kultury;

b) dysproporcje, wynikające z historycznych opóźnień: braku bibliotek publicznych w Krakowie do 1939 roku i rozpoczęcie budowy sieci w 1946 r. praktycznie od zera, związały się szczególnie w ostatnim pięcioleciu w wyniku zamrożenia inwestycji kulturalnych, w okresie tym z 14 planowanych placówek zbudowano zaledwie jedną;

c) realizowane w tym czasie nowe osiedla w odległości wielokilometrowej od centrum przejmowały i przejmują część mieszkańców przeciętzonego śródmieścia, procesom decentralizacji demograficzno-urbanistycznej nie towarzyszyło rozprzestrzenienie układu kultury, słaba drożność linii komunikacyjnych utrudnia dorosłym a dzieciom wręcz uniemożliwia kontakty z placówkami kultury śródmieścia;

d) stan napięcia, wynikający z rozbieżności między rozwojem potrzeb mieszkańców, rozbudzonych przemianami cywilizacyjno-technicznymi i kulturalno-oświatowymi kraju i aspiracjami środowisk twórczych, naukowych, studenckich oraz rozwojem kadr technicznych, gospodarczych i administracyjnych Krakowa, z rzeczywistymi możliwościami ich zaspokojenia w miejscu zamieszkania, uchodzi uwadze czynników oficjalnych, zafascynowanych ponadlokalnymi, a także i międzynarodowymi funkcjami bogatych zasobów i dynamicznych środowisk twórczych kultury Krakowa; obraz zarysowujących się dysproporcji zamazywany bywa przeciętnymi statystycznymi analiz, dotyczących zwykle placówek, ich wyposażenia i zasobów kulturalnych w przeliczeniu na głowę mieszkańca;

e) ogrom potrzeb związanych z rewaloryzacją zespołów zabytkowych i tworzenia warunków rozwoju instytucji artystycznych i środowisk twórczych wyczerpuje środki i siły miasta w stopniu nie pozwalającym na prowadzenie racjonalnej polityki inwestycyjno-organizacyjnej w nowo wznoszonych osiedlach w pełnym zakresie potrzeb.

2.2. W analizie przestrzennego rozmieszczenia bibliotek w środowisku wielkomiejskim trudno pominąć czynnik odległości jaka dzieli czytelnika od biblioteki. W rozważaniach inżyniera Kowalskiego z 1950 roku czynnik ten wysunięty został na pierwsze miejsce obok atrakcyjności biblioteki, rozumianej jako "ilość i jakość księgozbioru oraz wyposażenie techniczne budynku biblioteki" i stosunku bibliotekarza do czytelnika.

Wieloletnie obserwacje i podjęte sondáže zasięgu oddziaływania bibliotek w Krakowie potwierdzają istnienie tych zależności. Inna jest tylko hierarchia ważności. Czynnik odległości i jej optymalny zakres odgrywa pierwszorzędną rolę w czytelnictwie podstawowym, rozumianym jako pierwszy stopień czytelniczego kontaktu ze słowem drukowanym nie rozwiniętego jeszcze w trwałe i wyspecjalizowane często związki z wybranym piśmiennictwem. W tych przypadkach czytelnicy krakowscy nie różnią się od mieszkańców innych wielkich aglomeracji. Nie wykraczają z reguły poza promień zasięgu 600 m, chyba, że mają do dyspozycji sprawny środek lokomocji własny lub drożną linię komunikacji miejskiej. Wśród czytelników o większej zażyłości z książką o ukształtowanej głębszej kulturze czytelniczej, wyrażonej uświadomionymi potrzebami i celowym ich zaspokajaniem, bariera odległości schodzi na plan dalszy. Czynnikiem podstawowym staje się zasobność zbiorów i stosunek bibliotekarza do czytelnika. Analiza tego zagadnienia w jednej z małych, słabo technicznie wyposażonych filii, działających w pobliżu dużego zespołu bibliotek, wskazuje na preferencje czytelników: odpowiedniość struktury treściowej zbioru z zapotrzebowaniem czytelniczym i więzi bibliotekarzy z czytelnikami skłoniły tych ostatnich do korzystania z biblioteki gorzej wyposażonej technicznie i nieatrakcyjnej lokalowo. Podobnie w zasięgu bibliotek o dużych i szybko aktualizowanych zbiorach bariera odległości schodzi na plan dalszy.

2.3. Konsekwencją przestrzennej rozciągłości placówek bibliotecznych na obszarach wielkiego miasta jest struktura organizacyjna sieci. Zakładana od początku koncepcja trójstopniowa w Krakowie znajduje się dopiero w fazie urzeczywistnienia. Centralistyczny dotąd system zarządzania w miarę rozwoju ilościowego placówek, zbiorów a zwłaszcza po przejęciu opieki nad siecią wojewódzką bibliotek, zaczął zdradzać ob-

jawy niewydolności. Analiza systemowa stanu bieżącego i potrzeb usprawnień przeprowadzone w 1975-76 r. dała wiele ciekawych spostrzeżeń, dotyczących modelu organizacyjnego bibliotek. Wykraczają one jednak poza ramy techniczne niniejszego szkicu. W próbach optymalizacji systemu organizacyjno-funkcjonalnego sieci bibliotek publicznych m. Krakowa pojawiło się jednak szereg problemów nie poddających się łatwemu rozwiązaniu metodą prób i błędów, czy w oparciu o intuicyjne rozeznanie. Niezbędne są kompleksowe badania prowadzone przez pracowników bibliotek wielkomiejskich pod fachowym kierownictwem wyspecjalizowanych pracowników naukowych przy współpracy z miejscowymi zakładami biblioteczno-znawczymi. Do jednych z głównych problemów badawczych tego zakresu, oczekujących na obiektywną analizę, chciałbym zaliczyć:

a) rzeczywiste zapotrzebowania czytelnicze mieszkańców, ich współczesne i przewidywane uwarunkowania, oraz optymalne możliwości ich zaspokajania;

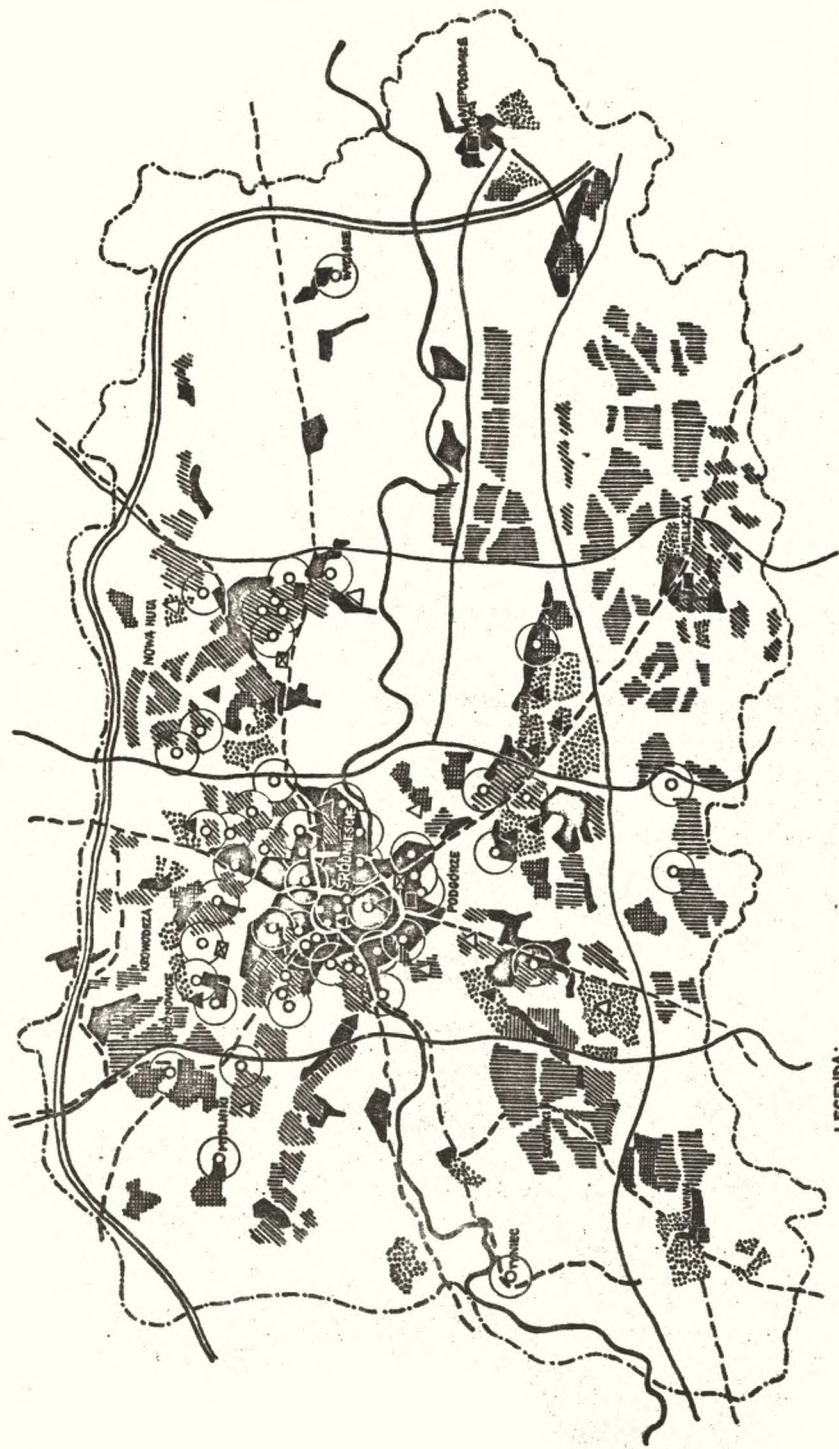
b) system organizacyjny sieci bibliotek z modelem placówek, ich zbiorów i typem działalności w zmieniających się warunkach gospodarczo-społecznych, technicznych i oświatowo-kulturowych,

c) zakres i możliwości centralizacji i decentralizacji oraz optymalizacji gromadzenia, opracowania usług informacyjno-czytelniczych z uwzględnieniem mechanizacji i automatyzacji.

2.4. Poruszone w analizie tylko marginalnie sprawy bibliotek innych sieci z uwagi na specyficzny profil i zawężony zasięg oddziaływania winny być podjęte analitycznie i organizacyjnie w myśl postanowień prawnych i postulatów środowiska bibliotekarskiego.

Doświadczenia krakowskie w opracowaniu wspólnego regulaminu udostępniania bibliotek naukowych, informatora o bibliotekach środowiska czy współdziałanie w przygotowaniu koncepcji i pierwszych prób wdrażania regionalnego systemu "KRAKUS" rokuje dobre efekty. Podobnie wyniki współdziałania bibliotek publicznych ze związkowymi, szkolnymi i szpitalnymi. Brak jednak jednolitego systemu, instytucji inspirującej i koordynującej wspólne poczynania. Potencjał informacyjny i kadrowy tych bibliotek, włączony w ogólnomiejski system obsługi czytelniczej środowiska wielkomiejskiego, winien się szybko znaleźć na mapie rozmieszczenia bibliotek jako partner wspomagający sieć bibliotek publicznych.

ROZMIESZCZENIE PRZESTRZENNE BIBLIOTEK PUBLICZNYCH W KRAKOWIE
 STAN ISTNIEJĄCY W DNIU 31.XII.1980 I PLAN DO 1990

LEGENDA:

<ul style="list-style-type: none"> ⊙ TEORETYCZNY ZASIĘG BIBLIOTEK ▲ BIBLIOTEKA GŁÓWNA MRP ■ BIBLIOTEKI DZIELNIC-ISTNIEJĄCE ⊠ PLANOWANE 	<ul style="list-style-type: none"> ■ STARA ZABUDOWA - INTENSYWNE ZAGĘSZCZENIE ○ FILIE MRP DZ.EP-ISTNIEJĄCE ▲ PLANOWANE UZDRODNIONE △ POSTULOWANE 	<ul style="list-style-type: none"> ▨ ZABUDOWA O WYSOKIEJ INTENSYWNOŚCI ZAGĘSZCZENIA ▧ OSIĘDLA ZAGĘSZCZONE ▩ REALIZOWANE DO 1980 ▪ DO 1990 	<ul style="list-style-type: none"> ══ AUTOSTRADA ~ ARTERIE PRZEWIDZIANE — GRANICA MIASTA DO 1990 - - - - - GŁÓWNE ARTERIE ISTNIEJĄCE
--	--	---	--

SIĘCIE WKŁ. W OPARCIU O PLAN ZAGOSPODAROWANIA ABONAMENTU KRAKOWSKIEJ OPRAĆ W BRP. W KRAKOWIE Z 1977 R. (OTĘCZAL GRAP. R. STWIEC.)

**Zszczywiaste i planowane rozmieszczenie bibliotek publicznych
na obszarze miasta w latach 1980 - 1990**

Lp.	Planowana dzielnica	Stan bieżący / w 1980 r. /		Z b i o r y		Przewidywany stan do 1990 r.			Na 100 mieszk.	
		ilość jedn. osied.	liczba mies. bibl.	ilość pow2 w m	ogółem	na 100 mieszk.	ilość jedn. mies.	liczba mies.		Przewid. biblioteki
						ilość pow2 w m	Przewid. biblioteki	ilość pow2 w m	szkoly ogółem	
1.	Śródmieście /filie i bibl Główna/	26	227.600	32	2.238 2.000	143	26	31	5.107 9.000	374 Bibl.02.
2.	Bronowice	21	162.000	17	1.436	100	21	19	6.629	318
3.	Nowa Huta /wraz z Niepołomicami/	12	188.000	10	1.719	112	12	17	6.162	224
4.	Kurdwanów	22	60.000	4	294	55	22	11	2.314	131
5.	Skotniki /wraz ze Skawina/	28	38.000	4	231	112	28	7	3.071	189
6.	Wieliczka Nowa	18	25.000	5	337	60	18	3	600	180
O g ó ł e m		127	700.000	72	6.255 2.000	140	127	88	23.883 9.000	1.955.000 350.000

Nr jedn	Nazwa osiedla	L. mieszkańców		Biblioteki publiczne istniejące	Sten. na 1980 r.		Biblioteki planowane		Przewidyw. stan 1990		Uwagi
		1975	1990		składowe	pow. m ²	pow. m ²	składowe	pow. m ²		
8.	18 Stycznia-Półn.	12.600	10.015	Bibl. Dzielnicowa 18 Stycznia (wypł.) szyszalnia i czyteln.	61.022	464			35.000 10.000 15.000 5.000 30.000	464	
9.	18 Stycznia-Połud	23.960	15.240	filia dor. Biarysusk.	10.236	43			7.000	30	
10.	Czarna Wieś	11.400	12.080	filia sk. Piastowska 42 " " Byzantska 79 " " 3 Maja 5	5.931 4.323 5.100	30 60 40			5.000 5.000 10.000	60 40 800	
14.	Bydla	5.720	5.400								
15.	Zobów	4.200	2.190								
24.	Wrocławska Pn.	6.400	2.900								
25.	Wrocławska Pd.	14.290	7.890	filia ds. Zabelska 13 filia d. Prądnicza 4 filia d. Marniewska	6.173 10.571 7.598	44 33 40			7.000 20.000 7.000	44 200 40	
26.	R e s e m	78.570	45.635		110.954	754			156.000	1.678	
27.	Asory	19.900	10.870	filia d. ds. Matoskiego " " Wolna 8	8.537 10.356	50			30.000	490	
27.	Krowczyna	15.890	8.200	filia wielodzielnicowa Opolaka	23.095	490			Biblioteka Dzielnicowa (ok. 1200 m ²) 25.000 25.000 20.000	490 346	
29.	Prądnik B. -wsch.	1.200	1.400								
28.	Prądnicza	6.410	3.730								
30.	Prądnik B.-zach.	1.690	6.020	filia d. Siemomski 52	10.547	52			10.000	52	
31.	Wilkowice Górka	1.600	1.460						20.000	345	
31.	R e s e m	65.760	32.710		52.345	602			105.000	1.643	
13.	Salmator-Rybniki	2.900	2.900	filia Królowej Jadwigi	4.900	60			8.000	60	
16.	Widok	7.090	6.540	filia dor. Na Stanie " ds.	8.142	90			40.000 10.000	1.000 200	
17.	Wola Justowska	2.320	2.180								
21.	Obczm	600	2.900								
24.	Krowczynie Małe	800	2.040								
296.	Bydliarki	2.387	2.397	filia dor. Bydliarki	7.480	48			8.000	48	
32.	R e s e m	16.097	18.948		20.522	48			58.000	1.308	
32.	Tenle	1.600	40.730						40.000	800	
33.	Brzeszowiec Wielki	1.300	1.330	filia dor. Ojcowstwa 10	4.880	32			40.000	-	
	R e s e m	2.900	42.060		4.880	32			40.000	800	
	O g ó l n e m	161.287	138.853		188.701	1.436			357.000 + 80.000	5.429 + 1.200	

Nr Jedn.	Nazwa osiedla	L. mieszkańców		Biblioteki publiczne istniejące	Biblioteki planow. pow.m ²	Stan na 1990		Przewiąz. stan 1990		Uwagi		
		1975	1990			składowy pow. m ²	składowy pow.m ²	składowy pow.m ²	składowy pow.m ²			
52.	Lotnisko Pa	372	9.350		400	15.000		15.000	400			
53.	Lotnisko Pa.	13.870	24.500		800	40.000		40.000	800	Biblioteka Działalności		
50.	Parq Kult. I	451	700									
48.	" " II	592										
54.	R a z e m	15.665	34.550		1.200	55.000		55.000	1.200			
	Wiatrowsojewice W.	18.600	20.900	filia wiododziałalności Wiatrowsojewice	450	25.000		25.000	450			
55.	Bienoszyce W.	41.170	41.200	filia dor. i dzieci Kalinowe	200	12.000		12.000	200	348		
		2.040	2.040			30.000		30.000	348	588		
	R a z e m	59.770	64.140		1.326	67.000		67.000	1.326			
56.	Wiatrowsojewice	300	180									
57.	Bienoszyce (os.)	600	600		400							
58.	Wądrozna Krzeszów.	19.870	19.440	filia dor. i dzieci na Stoku 43		25.000		25.000		400		
						20.000				800		
59.	Zezawice	400	380									
60.	Kantorowice	380	430									
61.	Grębałów	800	1.390									
62.	Libosza	800	550									
63.	Wadów	750	770									
	R a z e m	23.900	23.740		200	25.000		25.000		600		
51.	Gwizdy	1.030	470									
68.	Osiadla D	11.700	10.640		400	25.000				400		
69.	Łęka	3.000	2.020									
70.	Park Mowchnicki	10										
65.	Os.A - Stralowa	22.540	21.950	Bibl. Działalności wyciosy i artyst. Filia dor. Orkana 7 "n. Krzeszów ds. "n. Krzeszów Filia dor.+ ds. Stozna -15.657 ds. Filia dor. -Al. Rdg 7 ds. "n. "n. Filia ds. Moskawat. ds. "n. "n.	6.396 40.092 18.582 18.504 4.349 -15.657 25.356 22.320 20.701 8.533					413 122 63 131 140 -		413 122 400 131 140 -
66.	Os.B-Stoneczne	17.450	17.600		400	20.000		20.000		400		
67.	Os.C-Zgody	19.660	17.600									
	Teatralne											
64.	Krzeszawice	900	640									
71.	Mogila	1.650	1.780									
	R a z e m	77.940	72.700		800	45.000		45.000		1.606		
73.	Pleszów	700	300									
74.	Branice	1.000	700									
75.	Puzosa	250	200									
341.	Wyciąże	700	1.055									
337.	Przyłasek Rusiaki	400	433									
	Wyciąże	300	336									
338.	Wolice	1.000	1.200									
	R a z e m	4.350	4.224									
	Niepołomice	5.000	20.000	Bibl. Miejsko-Gminna Al.0/0						200		
	O g ó l n e m	186.625	218.600		2.526	137.000		137.000	413.000	4.962 +1.200		
									80.000			

Z. Zespól mieszkaniowy: Protocim (Kurdwanów)

Tab. 3 c.d.

Nr Jedn.	Nazwa osiedla	L. mieszkańcówn		Biblioteki publiczne istniejące	Stan na 1980 r.		Biblioteki planowane		Przewidyw. stan 1990		Dwagi
		1975	1990		sbioru pow. m ²	sbioru pow. m ²	sbioru pow. m ²	sbioru pow. m ²			
83.	Wielkie	2.100	1.640		4.414	40	6.000	40	6.000		
84.	Protocim Stary	8.800	3.010	filia d. Jasińskiego	12.090	200	10.000	164	20.000		
89.	Na Koźłonce	17.500	15.800	filia d. Spótdzielników 3 " dz.	5.357	200	10.000	200	10.000		
90.	Piaski Wielkie Zach.	800	5.020			400	20.000	400	20.000		
91.	Piaski Wielkie Zach.	800	1.560					80	6.000		
92.	Wola Duchacka Zach.	2.000	18.940								
93.	Wola Duchacka Zach.	800	1.560	filia dor. Szkolna 4	4.376						
94.	Kurdwanów	600	420		1.971						
	R a s e m	33.400	47.950		27.597	640	36.000	884	62.000		
85.	Protocim Nowy	14.700	20.370			180	10.000	180	10.000		
86.	Biektanów Zach.	1.500	16.290	filia dor. Biektanów	5.622	32		150	7.000		
87.	Różka	450	170			350	15.000	350	15.000		
88.	Akademia Medyczna	150	3.600			400	15.000	400	15.000		
	R a s e m	16.800	40.630		5.622	1.080	47.000	1.080	47.000		
76.	Zabłocie 2	1.400	120								
77.	Saska	1.660	3.600			150	7.000	150	7.000		
78.	Zadworze	700	2.970								
79.	Lanowa	1.400	3.100			200	15.000	200	15.000		
80.	Rybitwy	1.000	520								
81.	Zesp. przem. I i II	200									
82.	Stacja kol. Płaszów	800	800								
350.	Brzezi	800	4.000								
357.	Biektanów	1.500	974								
358.	Prasów										
	R e z e m	8.660	9.884			350	22.000	350	22.000		
	O g ó l e m	58.860	98.464	4	33.209	294	108.000	2.314	131.000		

31b). Dzielnicowe

